

Régi és új kánon

Január elején talán ugyanazon a napon érkezett a két felkérés. A *Somogytól*, Kaposvárról, hogy fejteném ki a véleményemet Pomogáts Béla vitaindítójáról. És a Városi Televíziótól, Debrecenből, hogy szólnék pár szót Wass Albertről. Az elsőnek örültem, azonnal elfogadtam. A másodikat igyekeztem elhárítani, mondván, annyit írtam és beszéltem már róla. Meg különben sem értem, miért éppen most, miért megint. Mert hogy születésnapja lesz – hangzott az indok. Erről eszembe jutott, hogy de hiszen tavaly ilyenkor már részt vettem egy stúdióbeszélgetésen, úgy-ahogy kifejtettem, mit tartok a szerzőről és a körülötte kialakított kultuszról. Faggassanak most mást – ódzkodtam tovább, hozzátéve, találjanak valaki kollégát az egyetemen. De hiszen ott ők ajánlottak – érveltek újra, azzal is biztatva, nem baj, ha kifogásokat fogalmazok meg akár az életművel, akár a túlértékeléssel kapcsolatban: megkérdeznék egy középiskolai tanárt is, aki viszont igen lelkesedik az íróért. Végül kötélnek, azaz kamerának álltam.

A riporter közbeszólással – „De hiszen *A funtinelli*...-t beválasztották a tíz legolvasottabb regény közé” – egyszer ha megszakította (nagy)monológom: – Rendben, a születésnap az alkalom. De évről évre megünnepelni? S vajon hányan tudnák megmondani a (városi) televízió munkatársai közül, mikor született, mondjuk, Ady Endre, Móricz Zsigmond, Tóth Árpád? Mikor Szabó Lőrinc, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc? – hogy csak a városhoz szorosabban kötődők kerüljenek szóba. És Tamási Áron? Itt katonáskodott a szomszédban, és tán az Ady Társaság is tagjai közé választotta. Nem beszélve Németh Lászlóról, akit a *Válasz* is a városhoz fűzött, aztán a Bocskai-kert, ahová lakni, dolgozni, eszméit valóra váltani jött, s aki ha csak a *Debreceni káté* szerzője volna, akkor is szobrot érdemelne Debrecentől, az életmű arányait, értékeit tekintve többet is, ha már egyet Wass Albert is kapott.

De hányat az országban! Feltehetően a körülötte támasztott legendák következtében. Hogy meggyilkolták. Hogy a Nobel-díj várományosa volt. Hogy a berlini olimpián aranyérmes lett, ám román színekben nem volt hajlandó a dobogóra állni. De glória a fejére azért is, mert megparancsolta: Adjátok vissza a hegyeimet! Az viszont, hogy mi lenne, ha visszaadnák – kik valakik? –, már nem járja meg a szoborállítatók eszét. Mint ahogy az sem – mert ehhez olvasni kellene, például az elfogultsággal biztosan nem vádolható Németh László korabeli kritikáit –, hogy hány hasonló, ne adj’ Isten, nagyobb tehetséget adott a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom! Kapásból sorolva: a tájékozódáshoz nélkülözhetetlen *Súly alatt a pálma* szerzőjét, Ligeti Ernőt. A könnyedségben is fájdalmas hangú regények, a *Napos oldal* vagy a *Pjotruszka* íróját, Karácsony Benőt. Aztán azokat, akik a hazai Wass-kultust megalapozó *Kráter Kiadó* újabb sorozatainak „felfedezettjei”: a szókimondó keserűségben és a tehetetlenség dühében semmivel sem alábbvaló Székely Mózes, alias Daday Loránd, a beszédes című két regény, a *Zátony* és a *Csütörtök* írója, Berde Mária,

akár a *Földindulás*, de még inkább a *Tüzes kemence* írójaként. A valóban Nobel-díjra jelölt Markovits Rodion, az egykor világsiker aratott hadifogoly-regény, a *Szibériai garnizon* s a groteszk humorával *Svejk*et idéző „útirajz”, az *Aranyvonat* alkotója. Bánffy Miklóst vagy Kós Károlyt nem is említve. A terjedelmes életmű gazdáját, Szántó Györgyöt sem, holott az önéletrajzi művei tán értékesebb dokumentumok, mint Nyíró József regényes emlékezései.

És így tovább. Bármily meglepő, nem restelltem felmondani az egykori szemináriumi hallgatóimmal közösen megtanult leckét. A stábbal együtt maradtunk még rövid ideig. A kamera leállt, én azonban folytattam a magánbeszédem. Mintha csak a *Somogy* felvetette kérdéseken töprengenék. Pomogáts Béla békebeli jó szándékán, egyeztető igyekezetén. Hogy elhitesse: a hetvenes évek közepére már valódi legalitása és elfogadottsága lett az irodalom nyilvános értékrendjének. Egyetemi hallgatói, majd folyóirat-szerkesztői tapasztalataim kétségeket támasztanak: a vizsgákon még Komját Aladár, Barta Sándor, Illés Béla is tétel lehetett, de hogy meg ne csaljon az emlékezetem, előveszem a Kossuth Kiadó 1982-es *A magyar irodalom történetét*, és ebben is ott vannak bizony a kisportrék, az irodalomtudomány címszó alá rendelve pedig a Révai Józsefé. Vagy mégis – egy másik állítás szerint – a múlt század végére alakult volna ki az az értékrend, amely ma „megrendülni látszik”? Nem csak látszik, meg is rendült – már a kilencvenes évek elejére. Amikor dogmává kezdett száradni az amúgy kiváló esztéta emlegette, kölcsönzött gondolat, miszerint az író csak annyira felelős a hazájáért, mint egy asztalos – párhuzamosan azzal a szinten kölcsönbe vett szellemeskedéssel, mely kinyilvánítja: az író nem népben, nemzetben, hanem alanyban s állítmányban gondolkodik. Lehet, tényleg volt idő, midőn a „nemzeti tudat letéteményesét, védelmezőjét, fenntartásának legfontosabb eszközét” az irodalomban látták. Ez a kor azonban nem a rendszerváltoztatás ideje volt. Ez idő tájt már gúny tárgyává lett a népszolgálat, a feladatvállaló irodalom. Tanulmányok, durva hangú cikkek hirdették, itthon, de a (cseh)szlovákiai és a romániai magyar lapokban is, hogy az új kánonban nincs helyük azoknak, akik a nemzeti-nemzetiségi önazonosság megőrzéséért korábban hasznosan munkálkodhattak ugyan, ám akik szemlélete, eszménye avítottá lett. Néven is nevezték őket: Dobos László, Duba Gyula, Gál Sándor ott, első-, de másod-, sőt harmadsorban is Sütő András pedig emitt, Farkas Árpádot hozzászavva. S a régi kánon helyett az újhoz ragaszkodva, tűzön-vízen át. Így lett a kánonvezető, amúgy kiváló Bodor Ádám beszélgető-könyvével azonos értékű a *Hollóidő*, Szilágyi István remekműve, hogy manapság ugyanazok biztassák a szerzőt a Magyar Művészeti Akadémiából való kilépésre, akik évekig várakoztatták, míg a digitális akadémia tagjává választották. Dac? Bosszú? Lejáratus? Megfosztás a tekintélytől? Mint itthon – mondjuk – Illyés Gyula és Csoóri Sándor esetében. Milyen értékrend jelentethette meg a *Beszélőben* (VI. évf. 7-8. sz.) az *Egy mondat Illyés Gyula* című, becsületbe gázoló persziflázst? És milyen írathatta Petőcz Andrással az egészet? Benne az alábbi szakaszokat: „könyvedén táncolja néked/ a parasztcselédet,/ álnépi hős,/ aki egy nemzettel viselős,/ / de ha kell,/ együtt ebédel/ mindenfélékkel,/ miniszterrel,/ és egyébbel;///...// hol Illyés Gyula,/ ott Illyés Gyula:/ terrorról okítja népét/ versében, és nézed, mint/ a zsarnokság tükörképét”. Aztán Csoóri antiszemita-ként történő megbé-

lyegzése, mindegy, hogy életműve egésze cáfolata ennek. Ám hogy a bélyeg sosem kophat le, bizonyosság rá a tavaly augusztusi És-beli cikk, ahol Babarczy Eszter mintegy mellékesen meg merete említeni: a *Nappali bold* körül gerjesztett vita „visszanézve érdektelennek és ártalmatlannak” látszik, szerinte ezt is és az antiszemitizmust is „az SZDSZ és az MSZP közé kifeszített antifasiszta koalíció” emelte be a fontos politikai témák közé. Paul Lendvai sietett is kioktatni: a tárgyban, mielőtt megszólalna, végezzen el egy posztgraduális kurzust.

Elkalandoztam. A fentiekkel, persze, már nem terheltem a tévéseket. Az olvasókkal sem teszem. Arra azonban még szánnék egy-két szót, hogy bárcsak úgy lett volna, ahogy Pomogáts Béla tartja – vagyis hogy az irodalomtörténet-írás és a kritika szigorúan ügyelt az értékelés és a kiválasztás igényességére. Oktatóként és olvasóként mások a benyomásaim. Úgy rögzültek, hogy ha a hallgatóból hiányzik a minimális történelmi, társadalmi és életrajzi ismeret, áriázhatunk akkor jelentésképzésről. Úgy, hogy a „nagy elbeszélés” (és a szerző) megszűntének (halálának), ezzel egyidejűleg a „nyelvi megelőzöttség” tényének bejelentése maga után vont a valóságvonatkozások semmibe vételét, de a tohuvabohu beszédet, a bennfentesség bikkfanyelvét is. Az elidegenítést – irodalomtól, olvasástól. Mára alig változott a (beszéd)helyzet. Megszűnt ugyan a „nemzeti identitást sértő” művelődéspolitikai, de messze az az idő is, amikor a politika még „kiemelkedő fontosságot tulajdonított az irodalomnak”. És e tekintetben semmi biztató jel. A Székely himnuszozó (zászlózó) és Wass Albertező politikusoknak jó lenne legalább azt tisztázniuk, ha már nem szépírókat, akkor geológusokat segítségül híva, hogy a szikla kő-e. Marad-e vagy pediglen porlik?

RIGÓ BÉLA

Az érték-mérték antinómiái

Parttalan eszmecserére számíthatunk. Pomogáts Béla (a továbbiakban P. B.) sem fért bele saját vitaindítójába. A téma első számú szaktekintélyének könyveiből és egyéb írásaiból persze sok minden pótolható. A *Literatúra* 2004./ 3-4. számában a *Magyar irodalom a magyar társadalomban* című cikkében pl. azt írja: „A magyar társadalmat és a nemzeti kultúrát mindig is igen nebezen feloldható „antinómiák”, vagyis belső ellentétek tagolták, és ezek (...) radikalizálódtak a rendszerváltás nébány hónapos kegyelmi időszaka után.” (A terminust P. B. Németh Lászlótól vette, aki Szekfű Gyula Három nemzedékére reagált *A magyar élet antinómiái* című vitairatában.) P. B. antinómiái közül a legelső volt „A nemzeti és az európai orientáció ellentéte.”

Egy millenniumi tréfa szerint évezredünk első felében volt erős államunk és nem volt magyar irodalmunk, de félidőben cseréltünk. Latinul lettünk keresztények, európaiak. Írásbeli kultúránk egy szűk szellemi elit belügye volt. Miközben szóban létező magyar nyelvű poézisünk századokon át próbálta az írásbeliség sáncai mögé beverekedni magát.